

Leugens en hun detectie

BRUNO VERSCHUERE*

M. Bockstaele, S. Raeymaekers & E. Enhus, Maklu, Antwerpen/Apeldoorn, 2007, 428 p.

Toegegeven, ik nam dit boek met de nodige scepsis ter hand. Een boek over een *psychologisch* proces (liegen) en een *psychologische* test (leugentest) geschreven door drie criminologen? Wellicht zouden criminologen even bedenkelijk opkijken bij een boek over "veiligheid en politie" dat geschreven werd door psychologen. Ik blader nieuwsgierig door naar de personalia om na te gaan hoe de auteurs hun expertise in leugendetectie precies hebben opgedaan. Marc Bockstaele is lesgever verhoortechnieken, Sophie Raeymaekers herstelbemiddelaar en Els Enhus professor in de criminologie en directeur sociale veiligheidsanalyse. Boeiend, maar hoe komen een herstelbemiddelaar en een directeur sociale veiligheidsanalyse er toe een boek te schrijven over leugendetectie? Het boek "leugens en hun detectie" blijkt een verlengstuk van Sophie Raeymaekers haar scriptie over leugendetectie. Dat moet een erg goede scriptie geweest zijn! Ik begin nieuwsgierig aan het boek.

De auteurs beloven in dit boek alle internationaal wetenschappelijke literatuur over liegen en leugendetectie samen te brengen. Zo, dat klinkt ambitieus. Maar meer dan dat, het klinkt aanmatigend en vooral volstrekt ongeloofwaardig. Ter illustratie, een zoektocht naar wetenschappelijke artikelen in een wetenschappelijke databank (Web of Science) geeft alleen al voor de laatste 10 jaar 555 hits op. Dat de auteurs *alle* literatuur over dit onderwerp bijeen zullen brengen is potsierlijk en meteen de eerste belofte die ze niet kunnen waarmaken.

In het eerste hoofdstuk "Leugens in de maatschappij" worden drie verschillende perspectieven op liegen geboden: Het biologisch, het psychiatrisch/psychologisch en het sociaal-psychologisch perspectief. Het psychiatrisch/psychologisch perspectief zou de nadruk leggen op "het leugenachtige brein" en op zoek gaan naar disfuncties in de hersenen die bepaalde mensen meer kans geven te liegen. De reden waarom het psychiatrische en het psychologische perspectief samen worden genomen ontgaat me. Maar erger is dat het psychologische perspectief helemaal niet op zoek gaat naar disfuncties in de hersenen. Neem de theorie van Bella DePaulo, die wordt aangehaald als voorbeeld van de psychologische benadering. DePaulo beschrijft liegen als een normale, communicatieve functie en juist niet als de een of andere hersenafwijking.

Het tweede hoofdstuk "Wat gebeurt er als mensen liegen" begint met een bespreking van de fysiologische processen die kunnen optreden bij leugenachtig gedrag. Herhaaldelijk wordt er al een link gemaakt naar polygrafie. Dat is erg verwarrend want polygrafie wordt maar in hoofdstuk 8 besproken. Verschillende paragrafen zijn dan ook onbegrijpelijk voor de niet-gespecialiseerde lezer. Bij de bespreking van de cognitieve processen die kunnen optreden bezondigen de auteurs zich hier opnieuw aan: Er wordt verwezen naar de CBCA die maar in Hoofdstuk 7 wordt uitgelegd. Het hoofdstuk gaat

* Postdoctoraal onderzoeker van het FWO, Faculteit Psychologie en Pedagogische Wetenschappen - Universiteit Gent

verder met een lange en onsamenhangende bespreking van allerlei mogelijke emotionele en cognitieve processen die zouden kunnen optreden bij leugenachtig gedrag.

Hoofdstuk 3 "Meten en registreren van leugens" wil de niet-gespecialiseerde lezer bijbrengen hoe wetenschappelijk onderzoek naar leugendetectie in zijn werk gaat en welke conclusies er (niet) aan gekoppeld mogen worden. Dat lijkt me op zich zinvol aangezien wetenschappelijk onderzoek vaak verkeerd geïnterpreteerd wordt. Maar ik vraag me toch sterk af of er ook maar iemand is die veel wijzer wordt van volgende uitleg: "De consequentie van het probleem van het omzetten van theorieën in meetbare hypothesen is het inzicht dat onderzoek en resultaten, uit gedragswetenschappen, niet kunnen herleid worden tot het toepassen, met bijna mathematische precisie, van een klaarliggende, duidelijke regel op een al even duidelijk afgelijnde feitencomplex om daaraan, koel en onbewogen, een vaststaande conclusie te verbinden". Verderop wordt meer klare taal gesproken wanneer de auteurs stellen dat een statistisch significant resultaat nooit de juistheid van een theorie kan bevestigen. Excuseer? Wat wellicht met de beste bedoeling geschreven is, is volstrekt onduidelijk en kan alleen maar leiden tot wetenschapscynisme. Stel dat mijn theorie is dat mannen groter zijn dan vrouwen. Ik selecteer willekeurig 1000 mannen en 1000 vrouwen en meet ze allemaal. De resultaten van mijn onderzoek leren me dat er een significant verschil is tussen de lengte van de mannen (176cm) en de vrouwen (168cm). En daaruit zou ik niet mogen besluiten dat mijn theorie klopt? Natuurlijk wel. Op dezelfde manier kan ik fysiologische, emotionele en cognitieve karakteristieken meten van mensen die liegen en mensen die de waarheid spreken om zo een theorie over liegen te toetsen. Als de resultaten mijn hypothese bevestigen (significant zijn), bevestigen ze mijn theorie. Zo eenvoudig is dat.

Hoofdstuk 4 biedt een aardig overzicht van historische ontwikkelingen in leugendetectie. Aan het eind worden ook summier enkele recente ontwikkelingen besproken. Jammer dat de auteurs niet de moeite hebben genomen om na te gaan of er sinds het neerleggen van de scriptie nog nieuw onderzoek verschenen is. Bij de bespreking van het onderzoek met beeldvormingstechnieken (hersenscans) is de meest recente studie uit 2003. Dat studies uit 2006 of 2007 nog niet werden opgenomen valt te begrijpen. Waarom meer dan 10 relevante studies uit 2003-2005 (onder meer Davatzikos et al., 2005, Fang et al, 2003, Kozel et al., 2004, Langleben et al., 2005) niet werden opgenomen valt niet goed te praten.

Vanaf hoofdstuk 5 begint het echte werk. In dit hoofdstuk wordt onderzoek naar non-verbale tekenen van liegen besproken. Ik verwacht me aan een overzicht van valide indicatoren van leugenachtig gedrag (de praktische tips waarvan sprake op de achterflap) en een wetenschappelijke conclusie met welke accuraatheid we leugens kunnen detecteren op basis van deze signalen. 50 pagina's verder zit ik nog steeds op mijn honger. Na deze veel te lange bespreking van een hele waslijst non-verbale indicatoren weet ik nog steeds niet welke bruikbaar zijn en welke accuraatheid dat oplevert. Dezelfde commentaar geldt voor Hoofdstuk 6 dat "Verbale leugendetectie" bespreekt.

In hoofdstuk 7 wordt ingegaan op drie methoden voor verbale leugendetectie. Statement Validity Analysis (SVA) is een methode om de waarachtigheid van verklaringen te beoordelen. Het hart van deze methode is een lijst van 19 criteria (bijvoorbeeld, de hoeveelheid details). Aan hoe meer criteria de verklaring voldoet, hoe geloofwaardiger. Ook Reality Monitoring (RM) bestaat uit een dergelijke set welomschreven criteria. Beide methoden werden onderworpen aan wetenschappelijk onderzoek en blijken valide: de accuraatheid van deze methoden schommelt rond de 70%. De derde methode die aan bod komt is SCAN (Scientific Content Analysis). Ook SCAN maakt gebruik van

een aantal criteria om de waarachtigheid van een verklaring in te schatten (bijvoorbeeld, verandering in taalgebruik). In tegenstelling tot de andere twee methoden bestaat er geen enkele (!) degelijke wetenschappelijke studie naar SCAN. Het is dan ook op zijn minst verwonderlijk dat er 35 pagina's aan SCAN worden besteed terwijl er aan een wetenschappelijke goed onderbouwde methode als Reality Monitoring slechts 11 pagina's worden besteed. Nogmaals, er bestaat niet de minste wetenschappelijke ondersteuning voor SCAN als leugentest. De S in SCAN is dan ook compleet onterecht. Dat SCAN onzin verkondigt als "mensen kunnen onmogelijk (99,99%) twee maal achter elkaar liegen", "iemand kan niet echt liegen", "iedereen wil je eigenlijk alles vertellen" is onrustbarend. Erger is het dat deze onzin jaarlijks voor 400 g per persoon aan Belgische Politiediensten wordt verkocht. Het is onverstandig dat de auteurs SCAN niet kritischer benaderen.

In Hoofdstuk 8 wordt ingegaan op twee belangrijkste ondervragingstechnieken die gebruik maken van de polygraaf: de controle-vraag-test en de schuldige kennis test. In dit hoofdstuk maken de auteurs het andermaal bont. Twee voorbeelden. De auteurs noemen slechts 2 (!) studies bij onderzoek naar de validiteit van de schuldige kennis test terwijl er meer dan 100 (!) studies bestaan. Erger wordt het nog wanneer de controle-vraag-test vergeleken wordt met de schuldige kennis test. Het is genoegzaam bekend dat de fouten bij de controle-vraag-test vooral vals positieven zijn (onschuldige die valselijk beschuldigd wordt) en dat de schuldige kennis test vooral vals negatieve fouten geeft (schuldige die vrijuit gaat). De auteurs halen de cijfers dooreen en geven de omgekeerde conclusie (p 322)! Dit is niet zomaar een typfout in de tabel, want ook in de tekst wordt deze wel erg storende fout gemaakt.

Het zal duidelijk zijn dat ik de hoop intussen had opgegeven dat Hoofdstuk 9 "Operationele aspecten" met duidelijke richtlijnen zou komen. Om dit blunderboek compleet te maken ontbreken er uiteraard ook de nodige referenties in de bibliografie. Hoewel de auteurs meermaals verwijzen naar Meijer 2004 is dat artikel niet terug te vinden in de bibliografie.

Ik geloof best dat Sophie Raeymaekers een aardige scriptie heeft geschreven, maar daar was het ook beter bij gebleven. "Leugens en hun detectie" is langdradig, onduidelijk, onvoldoende kritisch ten aanzien pseudo-wetenschappelijke technieken en verschillende malen zelfs flagrant foutief. Als je echt iets wil leren over liegen en leugendetec-tie, koop dan een boek van iemand die er echt iets van af weet. Je 50 g kan je dan ook beter besteden aan een uitstekend boek zoals "Detecting Lies and Deceit" (in het Nederlands verkrijgbaar onder de titel "De Psychologie van de leugenaar") van Prof. Aldert Vrij.